

MEVLEVÎ GÜLBANKLARI VE MEVLEVÎ GÜLBANKLARININ İŞLEVSEL AÇIDAN TAHLİLİ*

*Fatih İYİYOL***

ÖZET

Gülbanklar, Türk sözlü kültürünün önemli ürünleridir. Gülbank çekmek-okumak; sosyal hayatta, askerî ve dinî-tasavvufî kültürde yaygın bir uygulama olmuştur. Mevlevîliğin âdâb ve erkânına ait hemen her ritüelde gülbank çekilmektedir. Mevlevî gülbankları, diğer tasavvuf ekollerinin gülbanklarına benzemekle birlikte şekil, içerik ve işlev açısından özgün bir yapıya sahiptirler. Mevlevî gülbankları, kalıp ifadelerle başlar ve kalıp bir ifadeyle sona erer. Bu gülbankların tamamında Hz. Ali, Şems-i Tebrîzî ve Mevlânâ'ya atıf yapılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Mevlevî gülbanklarını işlevsel metot açısından tahlil etmektir. Çalışmada, Mevlevîliğe ait ulaşabildiğimiz tüm gülbank metinleri ve bu metinlerin varyantları tahlil edilmiştir. Gülbanklar, Mevlevîliğin temel ayinlerinin yanında; geçiş dönemleri, yemek, çile çıkarma gibi diğer ritüellerde de okunmaktadır. Gülbankların temel işlevi, mevcut ritüeli kutsamaktır. Bunun yanında, her ritüelde okunan gülbankın farklı bir anlamı ve işlevi vardır. Mevlevî ritüelleri, kadim bir geçmişe sahiptirler ve gülbanklar da bu ritüellerin ruhunu yansıtmaktadırlar. Bu sebeple, gülbanklarda tarihî bir olay, şahıs ya da bir duruma sıkça telmih yapılmaktadır. Gülbanklar, tarihî faktörlerin yanında Mevlevî âdâb ve erkânının sosyal ve psikolojik faktörlerinden de etkilenmişlerdir. Gülbank metinleri, birbirlerine çok benzemekle birlikte metinlerin bağlamı göz önüne alındığında her gülbankın özgün ve otantik bir değeri olduğu görülecektir. Çalışmada, kaynak eserlerden yararlanılmış bunun yanında Yenikapı Mevlevihanesindeki törenler gözlemlenerek metnin bağlamı pekiştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gülbanklar, Mevlevîlik, sözlü kültür, işlev.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Süleyman Şah Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Ed. Böl., El-mek: fiyyol@ssu.edu.tr

MAWLAWI GULBANKS AND AN ANALYSIS OF MAWLAWI GULBANKS IN TERMS OF FUNCTIONALIST APPROACH

ABSTRACT

Gulbanks are among the most important works of Turkish oral tradition. Reciting gulbanks was a common practice in military and Sufi culture. Gulbanks are recited almost in every ritual in relation with Mawlawi rules and conventions. While Mawlawi gulbanks have many things in common with the gulbanks of other Sufi traditions, they possess a unique quality in structure, content and function. Mawlawi gulbanks begin and end with routines. In every this gulbank there is always a reference to Hz. Ali, Shams Tabrizi and Mawlānā. The objective of this study is to analyze Mawlawi Gulbanks in terms of functionalist approach. In this study, all the gulbank texts and their variants belonging to Mawlawi tradition have been analyzed. Apart from basic Mawlawi rituals, gulbanks are also recited in other rituals such as transition periods, meals, and periods of spiritual retreats (çile). The basic function of a gulbank is to consecrate the present rituals. Besides, each gulbank recited during a different ritual has also a different meaning. Mawlawi rituals date back to old times and gulbanks reflect the spirit of these rituals. Hence, in gulbanks there is often a reference to a historical event or person. Apart from the historical factors, gulbanks have been influenced from the social and psychological factors of Mawlawi rules and conventions. Even though all gulbanks look similar to each other, when the contexts are taken into consideration, it can be clearly seen that each gulbank has a unique and authentic value. In this study, the source texts have been used and the context has been supported through the observations of Mawlawi ceremonies in Yenikapı Mawlawi Lodge.

Key Words: Gulbanks, Mawlawi order, oral culture, function

Giriş

Gülbank,¹ Farsça kökenli bileşik bir kelimedir. Kelimenin Farsçadaki ilk ve temel anlamı *gül sesi* anlamına gelmektedir.² *Burhan-ı Katî Tercümesi*'nde gülbankın "*bülbül avâzi*" anlamına geldiği belirtilmiştir. *Burhan-ı Katî* da gülbank yerine, "*gülbâm*" ifadesi kullanılmış ve bu kelime için, "*Ol perde-birûn âhenktir ki mehterler nevbete başlarken, selâtin ve vuzerâ ata süvâr olurken çavuşlar yek-dehen demsâz olurlar*" denilmiştir.³ İfade edilen anlamlar dışında gülbank, Farsçada ezan ve dua anlamlarına da gelmektedir. Gülbankın Farsça anlamları ile Osmanlı Türkçesindeki anlamları benzerdir. Muallim Nâcî, *gülbâng* ve *gülbâm* kelimelerinin aynı manaya geldiğini belirterek kelimeyi; "*âvâze-i bülend, bir ağızdan çıkan ses*" olarak tanımlamıştır. Gülbanklar

¹ Gülbank kelimesi çeşitli kaynaklarda; *gülbâng-gülbang*, *gülbenk*, *gülbam* şeklinde de ifade edilmektedir. Bu çalışmada, kelimenin günümüzde daha çok tercih edilen şekli esas alınmıştır. Çalışmamızda, gülbankların bağlamının daha iyi anlaşılması adına günümüzde icrası devam eden Yenikapı Mevlevihanesinin ayinleri izlenmiştir.

² Mehmet Kanar (1993). *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Birim Yay., s. 52.

³ Mütercim Asım (2000). *Burhan-ı Katî*, Hazırlayanlar: Mürsel Öztürk ve Derya Örs, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 296.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

Lügât-ı Nâcî'de; “*gülbang-i tevhîd, gülbang-i tazarru, gülbang-i zafer, gülbang-i celili*” şeklinde tasnif edilmiştir.⁴ Gülbank, Kâmûs-ı Türkî'de “*Bir cemâat tarafından bir ağızdan ve makâmla çağrılan duâ ve surûr ve âheng veya tekbîr ve tehlil*” ve “*vaktiyle mektebe yeni başlayan çocuğun hânesi kapısının önünde mekteb çocuklarının ettikleri duâ*” olarak tanımlamıştır.⁵ Kelimenin gerek Farsça gerek Türkçe sözlük anlamlarında iki temel özellik ön plana çıkmaktadır. Birincisi, gülbankların topluca okunmaları; ikincisi ise bir ritüel sebebiyle söylenmeleridir.

Gülbank, bir tarikat ıstılahı ve dinî bir terim olarak, “Çeşitli tarikat toplantılarıyla, dinî, askerî, mülkî bazı törenlerde belli bir eda ve makamla, bazen topluca okunan duâ”⁶ şeklinde tanımlanabilir. Gülbanklar, bu anlam ve mahiyette Osmanlı toplum hayatının çeşitli zümre ve müesseselerinde işlevsel olmuşlardır. Bektaşîliğe bağlı Yeniçeri Ocağı'nın, hemen her ritüelinde gülbank okunduğu bilinmektedir. Ocakta, dağıtılan ulûfe ve mevâcibler sırasında yapılan törenlerde başçavuşlar şu gülbankı okumuşlardır: “*Allah Allah illallah, baş uryan, sîne püryan, kılıç al kan, bu meydanda nice başlar kesilir olmaz hiç soran, eyvallah, eyvallah, kahrımız, kılincımız düşmana ziyân. Kulluğumuz padişaha ayân. Üçler, Yediler, Kırklar, gülbeng-i Muhammedî, Nur-ı Nebî, Kerem-i Ali, pirimiz, sultanımız Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli demine devranına Hû diyelim Hû.*”⁷ Gülbanklar, ocaktaki önemli ritüellerde söylendiği-çekildiği gibi ocağa ait yazılı kültürde de işlevseldir. Yeniçerilerin ulûfe ve mevâcib defterlerinin başında birer gülbank yazılıdır.⁸ Gülbank çekmek-okumak, Yeniçeri Ocağı'nda o derece yaygınlık göstermişlerdir ki günlük işlerde dahi bu pratiğin yansıdığı görülmektedir. Mesela, et ihtiyacının karşılanması için ocağa etlerin getirilmesi sırasında “*gülbenk taşı*” adı verilen yüksekçe bir yere çıkılarak gülbank çekilmesi âdettendi.⁹ Gülbanklar, Yeniçeri Ocağı ile ilgili birçok tarihî-siyasî dönüm noktasında da önemli işlevler görmüşlerdir. Okunduğu zaman ve zeminine göre gülbankın sembolik bir işlevi bulunmaktadır. Bunun bir örneği Genç Osman isyanında görülmektedir. Yeniçeriler, Genç Osman'a karşı ayaklanmış ve onu istemediklerini ifade etmek için gülbank çekmişlerdir.¹⁰

Osmanlı toplum hayatının hemen her safhasına ait ritüellerde gülbank çekilmiştir-okunmuştur. Bu törenlerden birisi de sosyal hayatın önemli bir zaman dilimi olan çocuğun mektebe başlamasıyla ilgilidir. Osmanlıda mektep yaşına gelmiş çocuklar için, “*âmin alayı ya da bed-i besmele cemiyeti*”¹¹ denilen bir ritüel yapılmaktadır. Âmin alayı törenlerinde, bu ritüele has ve farklı varyantları bulunan “*mektepe gülbankları*” çekilmektedir. Törenin sonunda okunan gülbankın metni şöyledir: *Allah Allah illallah! Celîlü'l-Cebbar, muînü's-settâr, hâliku'l-leyli ve'n-nehâr, lâyezâl, zü'l-celâl birdir Tanrı; erin erliğine Hakk'ın birliğine; dîn-i mübîn uğruna şehit olan gâziler aşkına, aşk ile bir Allah. Allah Allah Allah, daîm Hayy! Evveli gaza, âhiri inâyet-i Hûda, kasd-ı a'dâ, dîn-i mübîn uğruna şehid olan gâziler aşkına aşk ile bir Allah. Allah Allah Allah daîm Hayy! Hacılar, gaziler, râvîler, Üçler, Yediler, Kırklar, gülbank-ı Muhammedî, Nûr-ı Nebî, kerem-i Ali, pirimiz, üstadımız Hazret-i Osman-ı Zinnûreyn-i Velî gerçekler demine, devranına, Hû diyelim, Hû!*¹² Saraydan halka hemen her sosyal tabakada görülen bu tören çocuğun mektebe başlaması sebebiyle durumun kutlanması, duyurulması ve kutsanması işlevine sahiptir.

⁴ Muallim Nâcî (2009). *Lügât-i Nâcî*, Hazırlayan: Ahmet Kartal, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.178.

⁵ Şemseddin Sâmî, *Kamûs-ı Türkî*, Dersaadet: İkdâm Matbaası: İstanbul H. 1318, c. II, s. 1175.

⁶ Mustafa Uzun (2008). “Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank”, Hazırlayan: Cemil Çiftçi, *Tasavvuf Kitabı*, Kitabevi Yayınları, s. 244.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1998). *Osmanlı Devlet Teşkilatlarından Kapıkulu Ocakları: Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Ankara: TTK Basımevi, c. I, s. 422

⁸ Bu gülbankın metni için bkz; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e, s. 433-434.

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e, s. 249.

¹⁰ Hasan Yaşaroğlu (2013). “Osmanlı'da Bir Darbe Ve Tahlili: Genç Osman Örneği”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/7 Summer 2013, p. 705-732.

¹¹ Mustafa Öcal (1991). “Âmin Alayı”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 3, s.63.

¹² Mustafa Uzun (2004). “Mektep İlahisi ve Gülbangi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.29, s.10-11.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

I. Alevî-Bektaşî Kültüründe ve Diğer Sûfî Ekollerinde Gülbanklar

Gülbanklar, Alevîliğin-Bektaşîliğin âdâb ve erkânında önemli bir yere sahiptir. Bazı araştırmacılar, Alevî gülbankları ile Bektaşî gülbanklarını birbirlerinden ayırmışlardır. Bu düşünceye göre, gülbanklar Bektaşîliğin etkisiyle Alevîlikte görülmeye başlanmış olsa da Alevî gülbankları ile Bektaşî gülbankları farklılık göstermektedirler.¹³ Alevî gülbankları ile Bektaşî gülbankları benzerlik göstermekle birlikte gülbank geleneğinin Bektaşî etkisiyle Alevîliğe geçmiş olduğu düşüncesi birçok açıdan yetersiz bir tahlildir. Başlangıçtan itibaren Alevî kültürünün ulu ozanlarının tümünde gülbank çekme ve gülbank alma üzerinde durulmuştur. İkinci olarak, gülbank geleneği daha çok Azerbaycan Türkleri ve Fars coğrafyasından yayılmış olduğu ve Alevî zümrelerin Safevîlere yakınlıkları göz önüne alındığında Alevî kültüründeki gülbank geleneğinin Bektaşî kültüründen alınmış olması oldukça zorlama bir değerlendirmedir.¹⁴

Gülbanklar, Alevî-Bektaşî geleneğinin çerağ, ikrar, sofrâ, ölüm, sünnet, aşure ve nevrüz gibi birçok erkân ve ritüelinde okunmaktadır.¹⁵ Alevîlikte-Bektaşîlikte, yaygın olmasına rağmen “gülbank alma” ve “gülbank verme”nin erkânı bulunmaktadır. Gülbank ancak seyidzâde-ocakzâde tarafından verilir. Seyyid olmayan kişiler gülbank veremez-okuyamaz. Temel ritüeller dışında dede, pîr ya da ocakzâdeden “gülbank alma”nın çeşitli şartları vardır. Gülbank verilecek kişi ya da ailenin, Alevî-Bektaşî olması, “yol düşküni” olmaması ve ceme katılması gerekir. Talip, herhangi bir sebep olmaksızın pirinden gülbank alamaz, gülbankın alınması için bir niyazın ya da hizmetin yerine getirilmesi şarttır.¹⁶

Mir'atü'l-Mekâsîd fî Def'i'l- Mefâsîd isimli çalışma Alevî-Bektaşî geleneğine ait gülbank metinlerine ulaşabileceğimiz en eski eserlerdendir. Eserin müellifi, bu çalışmada birçok gülbank ve terceman¹⁷ metnini kaydetmiştir. Bu metinlerden birisi de çerağ gülbankıdır: “Allah Allah, akşamlar hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def'ola. On İki İmam'ın himmeti üzerimize hâzır u nâzır ola. Erenler bizi On İki İmam'ın katarından ayırmaya. Nefsimiz ruh, nutkumuz cân bula. Hak erenler iftiradan saklayıp gözcümüz, bekçimiz ola. Müradlarımız hâsıl ve niyâzlarımız kabûl ola. Nûr-ı Nebî, kerem-î Alî pirimiz, Hünkâr Hacı Bektaş Veli¹⁸, hazır ve gaib, bâtın ve gerçeğe Hü.” Eserin müellifi gülbank ve tercemanlarda tahriflerin olduğunu, bu metinler elden ele dilden dile geçerken değiştiğini belirtmiştir.¹⁹ Yazarın bahsettiği değişiklik daha çok sözlü kültürün yapısına uygun değişikliklerdir ve folklor ürünlerinde görülen varyantlaşma şeklindedir. Oysaki günümüzde ya da günümüze yakın dönemlerde neşredilmiş birçok kaynakta gülbank metinlerinde tahrifatların

¹³ Mustafa Uzun (2008). a.g.e, s. 241-262.

¹⁴ XX. yüzyıldan itibaren, Alevî ve Bektaşî zümrelerinin kültürel olarak iç içe geçişlerinden dolayı bu iki zümrenin kültürel farklılıklarını belirtmek zordur. İkinci olarak, gülbank metinleri incelendiğinde Alevî ve Bektaşî gülbanklarını birbirinden ayırmanın mümkün olmadığı görülecektir. Bu sebeple birçok araştırmacının tercih ettiği şekilde bizler de çalışmamızda her iki zümrenin gülbanklarını bir arada ele almayı tercih ettik.

¹⁵ Alevî-Bektaşî gülbankları için bkz. Bedri Noyan (2011). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*, Ankara: Ardıç Yayınları, c. IX, s. 261-344; Mustafa Uzun, (2008). a.g.e, s.252; Ahmet Rifat Efendi (2007). *Mira'atü'l- Mekâsîd fî Def'i'l- Mefâsîd*, Hazırlayan: Salih Çift, İstanbul: İz Yayıncılık, s. 408-428.

¹⁶ Mehmet Yazıcı (2011). *Alevîlik, Alevî Değişmelerinin ve Gülbanklarının Sosyolojik Analizi*, İstanbul: Çıra Yayınları, s. 189-190.

¹⁷ Gülbank ile terceman ifadeleri zaman zaman birbirleri yerine kullanılmaktadır. Bu sözlü kültür ürünleri, kalıplaşmış Türkçe dua oldukları için birbirlerinden ayırt edilmesi zordur. Bir söz kalıbının terceman mı gülbank mı olduğu metnin içeriğinden çok metnin bağlamı ile ilgilidir. Eğer kalıplaşmış bu Türkçe dualar bir pir, dede ve baba tarafından özellikle bir ritüel sebebiyle okunuyorsa bu söz kalıbının bir gülbank olduğunu gösterir. Terceman ise, talibin bireysel olarak okuduğu günlük hayatın hemen her pratiğiyle ilgili kısa ifadelerden oluşmaktadır. Tercemanları herkes okuyabilir; gülbankı ise pir, dede, baba ya da o toplumun manen en ileride kabul edilen şahsı tarafından bir ritüel sebebiyle okunması gerekir.

¹⁸ Alevî-Bektaşî gülbanklarında Hacı Bektaş Veli'ye hitap şekilleri için bkz. Mehmet Yazıcı (2013), “Tamamlanmamış Tarihi Bir Portre: Hacı Bektaş-I Veli” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/9 Summer, p. 2601-2619.

¹⁹ Ahmet Rifat Efendi, a.g.e., s. 414-417.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

yapıldığı açıkça görülmektedir. Gülbanklardaki bu tahrifatlar, sözlü kültürden kaydedilme sırasında bilimsel derleme metotlarına ve ilkelerine yeterince hâkim olmayan ya da çeşitli kaygılar sebebiyle eserlerin sahipleri tarafından yapılan müdahalelerdir. Gülbank metinlerindeki tahrifatlar²⁰ bazı çalışmalarda sadeleştirmeye kalmamış metinlere modern konular eklenmiş ve gülbankların otantizmi ortadan kaldırılmıştır.

Alevî-Bektaşî geleneğinde gülbank çekme-okumanın bir âdâbı vardır. Pîr, dede ya da seyyid tarafından gülbank okunurken talipler niyaz şeklinde dururlar. Gülbank okunduğu sırada, *Allah, Allah* denilerek duaya eşlik edilir. Gülbank bitince talipler gülbank veren dede ile birlikte “Hû” çekerler.²¹

Halvetî, Kadirî ve Rifaî gibi diğer ekollerin erkân ve âyinlerinde de gülbank okunmaktadır. Halvetîliğin yakın dönem âdâb ve erkânının toparlandığı *Ziyetü'l-Kulûb* isimli eserde çeşitli gülbank metinleri verilmiştir ve bu gülbankların okudukları erkân ya da ritüelden bahsedilmiştir.²² Kadirî tören ve ayinlerinde gülbank okuma bir âdettir. Balkanlarda etkin bir Kadirî tekkesi olan ve IV. Murat döneminden itibaren işlevselliğini günümüze kadar koruyan Saraybosna Hacı Sinan Tekkesi'nin devrân ve ayininden sonra şöyle bir gülbank okunmaktadır: “*Vaktler hayr olsum, hayrler feth olsum, fethler müyesser olsum, şerler def olsum. Şeref-i Nebi, kerem-i velî, himmet-i Geylanî; şerefimiz bereketimiz, seyyid Muhammed Emin Es Suleymaniyeli ve Şeyh Hacı Selim Sami ve Şeyh Feyzullah Efendi Hacıbayriç ve kutb-i zaman, Uçler, Yediler, Kırklar ve cem-i hak erenler aşklerine Hû*”²³

II. Mevlevî Gülbanklarının Türk Halkbilimi için Önemi ve Değeri

Başta Mesnevî olmak üzere Mevlânâ'ya ait eserlerin âyin ve törenlerde okunup şerh edilmesi Mevlevî âdâb ve erkânı arasında kabul edilmektedir. Mevlânâ'nın eserlerini Farsça yazması özellikle Türkiye dışındaki ilmî çevrelerde Mevlevîliğin daha çok Fars kültüründen etkilendiği kanaatini doğurmuştur. Oysaki ortaya çıktığı coğrafya, yayılma alanı,²⁴ kültür iklimi, âdâb-erkân göz önünde bulundurulduğunda, Mevlevîlik Türk sufizminin klasik bir ekolünden ibarettir. Mevlevî âyin, tören ve pratiklerinde Türkçe hâkim bir dil olmasına rağmen; bu durum yeterince vurgulanmamıştır. Mevlevîlikte hemen her erkân, âyin ve törende okunan-çekilen gülbanklar Türkçedir. Bu sebeple, gülbankların ele alınıp incelenmesi, işlevinin belirtilmesi ve Mevlevî kültürü açısından öneminin vurgulanması bu kanaatin yanlışlığını ortaya koyacaktır.

Gülbanklar, anonim olma özelliğine sahip söz kalıplarıdır. Nesilden nesile aktarılan bu Türkçe dualar, Mevlevîliğin sözlü kültür unsurlarıdır. Gülbanklar, kalıplaşmış söz gurupları olmalarının yanında, Mevlevî ritüellerinin parçasıdır. Mevlevî törenleri bir gülbankla başlar ya da bir gülbankla biter. Her törene ve pratiğe has gülbank bulunmaktadır. Gülbanklar, okudukları ritüelin ruhunu yansıtmakta ve törenin sosyo-kültürel arka planını ele vermektedir. Bu sebeple, gülbanklar gerek söz kalıpları olmaları yönüyle gerek ritüellerle ilişkileri açısından önem kazanmaktadırlar.

²⁰ Bu konuda örnek olarak, “Alevilik Sır Değildir” çalışması dikkat çekicidir. Eserin yazarı, gülbank metinlerine müdahale etmekle kalmayıp bu metinlerin çağın gerisinde kaldığını ve modern konuların girmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ali Haydar Cilasun (1995), a.g.e., s. 80-83.

²¹ Mustafa Uzun(1996). a.g.e., s. 233.

²² Halvetîyye'nin Cerrahî kolunun okuduğu gülbank metni için bkz; Muzaffer Özak (1973). *Ziyetü'l-Kulûb*, İstanbul: Bahar Matbaası.

²³ Fatih İyiyol (2010). *Boşnak Halk Kültüründe Türk Tekke-Tasavvuf Geleneğinin İzleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya 2010, s. 81.

Gülbank, Bosna-Hersek'te okunan ağız özelliğine uygun olarak ifade edilmiştir. Özellikle –n sesi yerine –m sesinin kullanılışı Boşnakların Türkçe söyleyişlerinden kaynaklanmaktadır.

²⁴ Mevlevî tekkelerinin tamamı Osmanlı-Türk kültür coğrafyasında kurulmuştur. Mevlevî tekkelerinin bulunduğu şehirler için bkz; Abdülbaki Gölpınarlı (1953). *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, s. 335.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

Mevlevî gülbankları üzerine yapılan çalışmalar gerek nitelik gerekse nicelik açısından yetersizdir. Bu konudaki çalışmalar, gülbank metinlerini kaydetmekten öteye gidememiştir. Oysaki gülbanklar Mevlevî kültürünün âyin ve pratiklerinde güçlü işlevlere sahiptirler. Gülbankların işlevselliği ve metin ve bağlam ilişkisi tahlil edilmelidir. Bu açıdan ele alındığında gülbankların tarihî, psikolojik ve kültürel derinliği ortaya çıkacaktır.

III. Şekil Açısından Mevlevî Gülbankları ve Ritüellerde Söyleniş Şekilleri

Mevlevî gülbankları nesir tarzındadır. Gülbank metinlerinde, akıcılığın sağlanması ve kulağa hoş gelmesi için seci ve tekrar sanatına sıkça başvurulmuştur. Metinlerde sürekli olarak, “olsun” anlamında, “ola” sözcüğü tekrarlanarak ifadeler ritimli bir şekle bürünmüştür: “... *Derviş kardeşimizin niyazı kabul ola, aşîyân-ı Mevlevîyye rahatı müzded ola, demler safalar ziyade ola...*”²⁵

Mevlevî gülbanklarının önemli bir kısmında kalıplaşmış ifadeler bulunmaktadır. Gülbanklar çoğunlukla; “*Vakt-i şerif (gece, sabah, vb.) hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola...*”²⁶ şeklinde ifadelerle başlar. “*İnayet-i yezdân, himmet-i merdân...*” şeklinde kalıplaşmış başka ifadelerle başlayan gülbanklar da bulunmaktadır. Bazı gülbankların başında her iki kalıplaşmış söz gurubu da söylenir: “*İnayet-i Yezdan, himmet-i merdân, mübarek vakitler hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola...*”²⁷

Mevlevîlikte gülbank okumanın bir sebebi olmalıdır. Gülbanklar ancak; bir ayın ya da tören sebebiyle okunabilir. Gülbank okumak için belirli bir makamda olmak gereklidir. Postnişin, dede, şeyh ya da o mecliste makbul kabul edilen kişi törenle ilgili gülbankı okur. Gülbank okunurken sessiz bir şekilde dinlenilir. Her gülbank, “*Hû diyelim Hû*” ifadeleriyle tamamlanır. Gülbank okuyanın, “*Hû diyelim*” sözlerinden sonra, dinleyenler hep birlikte bir nefes kadar, “*Hû*” ifadesini uzatarak söylerler. Böylece dinleyiciler de duaya ortak olurlar. Bazı ritüellerde gülbank çekilirken baş kesilir.²⁸

Bazı Mevlevî gülbanklarının başında Mesnevi, Divan-ı Kebir vd. eserlerden ya da Mevlevîler arasında yaygın olan bazı beyitler bulunmaktadır. Bu beyitler gelenek içerisinde belli bir anlam ve öneme sahip olan ifadelerdir. Mesela, Şeb-i Arûs âyini bitince okunan gülbankın başında şöyle bir beyit bulunmaktadır:

Beyitin Türkçe tercümesi

Bîşter â bîşter â cân-ı men

Yakına gel, yakına gel, ey benim canım

*Peyk-i der-i Hazret-i Sultân-ı men*²⁹

Ey benim sultanımın habercisi

Ahmet Eflâkî Dede, *Menakübü'l-Arifin* isimli eserinde yukarıdaki beyitten bahsetmiştir. Eflâkî Dede, ölüm meleği Azrail'in Mevlânâ'nın vefatından hemen önce güzel bir delikanlı görünümünde yanına geldiğini ve Mevlâna'nın Azrail'e övgülerde bulunarak bu beyiti okuduğunu belirtmektedir.³⁰

²⁵ Abdülbaki Gölpınarlı (1953). a.g.e, s.393.

²⁶ Abdülbaki Gölpınarlı (2006). *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul: İnkılap Yayınları, s.140.

²⁷ Abdülbaki Gölpınarlı (1953). a.g.e., s. 414.

²⁸ Bu törenlerden birisi cenaze merasimi ve bu sırada okunan cenaze gülbankıdır. Geniş bilgi için bkz; Abdülbaki Gölpınarlı (2006). a.g.e, s. 147.

²⁹ Abdülbaki Gölpınarlı (2006). a.g.e., s. 118.

Hüseyin Top, yakın dönemlerde Mevlevî dedesi olan Selman Tüzün Dede'nin okuduğu Şeb-i Arûs gülbankını aktarmaktadır. Bu gülbankın başında ifade ettiğimiz beyit bulunmamaktadır. Gülbank Metni için bkz; Hüseyin Top (2011). *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, İstanbul: Ötüken Yayınları, s. 120. Kanaatimizce bu beyit zamanla unutulmuş olmalıdır.

³⁰ Ahmet Eflâkî Dede (1954). *Menakübü'l-Arifin*, Hazırlayan: Tahsin Yazıcı, Ankara: Maaarif Basımevi, c. II, s. 11.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

Gülbanklar birçok ritüel ve erkân vesileyle çekilirler-okunurlar. Ayn-i cem, bayram, çerağ, cenaze, hatim, hücreye giriş-çıkış, İsm-i Celâl, evlilik, seyahat, Şeb-i Arûs, yemeğin ateşten indirilmesi, yemek sonrası, türbe ziyareti gibi âyin, tören ve önemli zaman dilimlerinde okunmaktadır. Gülbank hangi ritüel sebebiyle okunuyorsa o ritüele mutlaka bir atıf yapılmaktadır.

IV. Geçiş Dönemleriyle İlgili Mevlevî Gülbanklarının İşlevleri

Gülbanklar evlilik ve ölüm etrafında gelişen geçiş dönemlerinde okunurlar-çekilirler. Geçiş dönemlerine ait gülbankların temel işlevi yeni durumu kutsamaktır. Evlilik, doğum, sünnet ve ölüm gibi bireyi etkileyen önemli zaman dilimlerini sıradan olmaktan çıkarmak ve bu durumu bir ritüel haline getirmek tüm toplumlarda alışıldık bir durumdur. Mevlevîlikte de geçiş dönemleri kendi terim, ritüel ve formlarıyla sıradanlıktan çıkıp yapılan pratik ve uygulamalarla dinî-tasavvufî bir form haline gelmektedir. Hayatını, Mevlevî âdâb ve erkânına uygun olarak tasarlayan salık ya da dedenin önemli zaman dilimlerini bu âdâb ve erkâna göre şekillendirmesi son derece olağandır. Gülbanklar, Mevlevîliğin geçiş dönemi törenlerini tamamlayan önemli kalıp ifadeleridir.

Mevlevîlerde evlilik etrafında bir dizi ritüel uygulanır. Evlilik etrafında gerçekleşen bu ritüeller bir gülbankla bitirilir. Nikâhın kıyılmasından sonra ya da damadın gerdeğe girişi sırasında şu gülbank okunur:

“Bâda mübarek ber cihan sûr u arûsiha-yı mâ

Sûr a arûsirâ Huda bubrîd ber balâ-yı mâ³¹

Vakt-i şerifler hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def’ ola, demler safâlar müzdâd ola, Hak erenler mübarek ve müteyemmin eyliye; hayru’l-halefler ihsan eyleye, dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm Alî hû diyelim Hû”³² Gülbankın başında okunan ilk beyit, Mevlânâ tarafından Sultan Veled’in düğününde söylendiği ifade edilmektedir.³³ Gülbankın başında bu beyitin okunmasının önemli bir işlevi bulunmaktadır. Tasavvuf kültüründe o sûfî ekolünün kurucusu aynı zamanda manevî bir baba olarak kabul edilmektedir. Okunan bu beyitle salık bir anlamda Mevlânâ’ya bağlanmakta ve Sultan Veled gibi Mevlânâ’nın evladı konumuna getirilmektedir. Dolayısıyla gülbankın başında bu beyitin söylenmesiyle manen bir baba olan Hazret-i Pir’den meded istenmekte ve ona bağlılık izhar edilmektedir. Gülbankta vurgulanan önemli bir unsur da nikâhı kıyılan çiftin evlatlarının dünyaya gelmesi ve bu evlatların hayırlı muhib-dervişlerden olması dileğidir. Geleneğin devamını sağlamak ve yeni nesillere aktarma isteği folklor ürünlerinin temel işlevlerindedir. Nikâh sırasında okunan gülbankta “hayru’l-halefler ihsan eyleye” ifadesi Hazret-i Pir’in yolunun yaşatılması ve yeni nesillere aktarılmasının önemine vurgu yapmaktadır.

Ölüm, Mevlânâ ve Mevlevîlik öğretisinde sevgiliye kavuşmanın zamanıdır. Bu sebeple ölüm, “Şeb-i Arûs”dur. Öte dünyaya göçüp-uçup sevgiliye ve erenlere kavuşmanın yolu kabre konmaktır. Ölümün bu derece hoş görüldüğü bu öğretilerde defin ve cenaze merasimlerinde hüznün abartılı değildir. Mevlevî cenaze merasimleri görsellik ve zengin folklor açısından bir düğün alayı haşmetine sahiptir. Cenaze gülbankı definden sonra okunur. Defin töreninde hazır bulunanlar halka yaparak İsm-i Celâl³⁴ çekerler. Bu pratikten sonra dede, postnişin ya ileri gelenlerden birisi şu gülbankı çeker: “Vakt-i şerifler hayrola, hayırlar fethola, şerler def’ola, derviş... (kişinin adı

³¹ Düğününüz bu dünyada kutlu olsun/ Allah, düğünü tam size göre kesip-biçmiş; Yakup Şafak (2011). *Mevlevî Gülbankları*, Konya: İl Kültür Turizm Müd. Yayınları, II. Baskı, s. 24.

³² Abdülbaki Gölpınarlı (2006). a.g.e., s. 165.

³³ Abdülbaki Gölpınarlı (1959). *Mevlânâ Celâleddin: Hayatı, Felsefesi, Eserlerinden Seçmeler*, III. baskı, İstanbul: İnkılap Yayınları, s. 110.

³⁴ Mevlevîlerin zikirlerinin temeli İsm-i Celâl’dir. Mevlevîlikte, “Allah” lafzına İsm-i Celâl denir. Bu sebeple bazı kaynaklarda Mevlevîlik için Celâliyye de denilmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

söylenir) merhum, garga-i garik-i rahmet-i yezdân, hâcesi hoşnut ola, dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, hû deyelim hû"³⁵ Cenaze-defin gülbankı, öte dünyaya göçen salikin-talibin orada bağışlanması temennisi işlevi görmektedir. Gülbankta ölen şahsın pirinin kendisinden hoşnut olma temennisi ilgi çekicidir. Mürşid-mürîd ilişkisi temeline oturan tasavvuf yolunda, mevtanın sorgularını kolay vermesinin bir yolu da mürşidinin kendisinden hoşnut kalmasına bağlıdır. Bu sebeple, “efendisi, hâcesi hoşnut ola” ifadeleri müride ilm-i batın yolunu açan mürşidin hoşnutluğunun öte dünyada da kurtuluşun kapısı olarak da gösterilmektedir.

V. Şahıs Kadrosu Açısından Mevlevî Gülbanklarının İşlevleri

Mevlevî gülbanklarda, üç temel şahsiyetin ismi mutlaka geçmektedir. Bunlar; Hz. Ali, Mevlâna ve Şems-i Tebrîzî'dir. Gülbankların tamamında “... dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî ve Kerem-i İmâm-ı Alî”³⁶ kalıp ifadesi vardır. Gülbanklarda, Mevlevî yolunun önemli isimleri de zaman zaman geçmekle birlikte Hz. Ali, Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî gülbankların olmazsa olmaz şahsiyetleridir.

Mevlânâ; âyin, erkân ve pratiklerde ismi anılan en temel şahsiyettir. Birçok ritüel alegorik olarak Mevlânâ'yı temsil etmektedir. Mevlânâ'ya vurgu yapmak, onu methetmek, ondan himmet beklemek Mevlevî olmanın bir gereğidir. Bu sebeple gülbanklarda da Mevlânâ zikredilip onun himmeti talep edilmektedir. Gülbanklarda Mevlânâ'nın isminin zikredilmesi Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe bağlılık işlevi de görmektedir. Her ritüel ve pratikte onun isminden bahsedilerek bu yolda ölmek-erimek arzusuna vurgu yapılır. Mevlevîliğin kurucusu ve pîri doğal olarak o ekolün “ideal tipi”dir. Hazret-i Pîr'in isminin her gülbankta geçmesi bir yönüyle onun gibi olma, ona benzeme isteğinin tezahürüdür. Gülbanklarda, Mevlânâ'nın ismini zikretmenin bir başka yönü daha bulunmaktadır. Mevlânâ'dan sonra, gelenler onun yolunu yüceltmiş ve günümüze kadar getirmişlerdir. Hüsâmeddin Çelebi, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi ve bu yolun diğer ulularına büyük bir hürmet gösterilir. Bununla birlikte, her gülbankta bütün Mevlevî büyüklerinin isminin zikredilmesi mümkün değildir. Mevlânâ, bu isimlerin tümünün atası ya da pîri olduğu için onun isminin zikredilmesiyle tüm Mevlevî uluları da zikredilmiş olur.

Gülbanklarda, Şems-i Tebrîzî, “sır” ifadesiyle birlikte anılmaktadır. Bu ifade, Şems-i Tebrîzî'nin Mevlevîler tarafından nasıl algılandığıyla doğrudan ilgilidir. Mevlevîlikte, tarihî bir kişilik olmaktan ziyade Şems-i Tebrîzî'nin menkıbevî yönü ön plana çıkmıştır. Şems'in Konya'ya gelişi ve aniden ortadan kaybolması bir hayli gizemlidir.³⁷ Şems-i Tebrîzî'nin gizemli kişiliği ve hayatı, onun hakkında birçok söylenti ve menkıbe ortaya çıkarmıştır. Mevlevîler, Şems'in bu yönünden dolayı ona, Şems-i Perende (uçan Şems) demektedirler. Gülbanklarda, Şems'in menkıbevî hayatına telmih yapılmaktadır. Gülbanklarda, Şems'in menkıbevî hayatına vurgu yapmanın yanında onun Mevlânâ ile ilişkisi de vurgulanmak istenmektedir. Mevlânâ'nın, Şems'i tanıdıktan sonra aşkın bir sûfi olduğu bilinmektedir. Şems, bu yönüyle Mevlânâ için hakikat ve ilm-i batın kapısının anahtarı olmuştur. Gülbanklarda bu duruma vurgu yapılarak niyaz edilen şey, bu sır vesile edilerek talep edilmektedir.

³⁵ Hüseyin Top, a.g.e., s. 200; Abdülbaki Gölpınarlı (1953). a.g.e, s. 414.

Defin gülbankının bir diğer varyantı için bkz. Yakup Şafak, a.g.e, s. 15.

³⁶ Ayşe Değerli, Mevlevîlerin ünlü şairi Şeyh Galib için yapılan 1912'de yapılan ihtifal ritüelinde rind kolu ile zahid kolu arasında gülbankta ismi geçecek şahsiyetler için anlaşmazlığın çıktığını belirtmiştir. Değerli, zahid kolun sadece “Dem-i Hazret-i Mevlânâ” demeyi tercih ettiğini; rind kolunun ise, “Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî ve kerem-i İmâm-ı Alî” belirtmektedir. Geniş bilgi için bkz; Ayşe Değerli (2013), “Bir Ritüel Pratiği Üretme Denemesi: Şeyh Gâlib İçin Düzenlenen İlk İhtifal”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/4 Spring, p. 573-587.

³⁷ Abdülbaki Gölpınarlı (1959). a.g.e, s. 49-102.

Tasavvuf ekollerinin büyük çoğunluğu silsile açısından Hz. Ali'ye dayandırılır. Mevlevîlikte de “*altın zincir*”in ilk halkası olarak Hz. Ali kabul edilir.³⁸ Hz. Ali, On İki İmam'ın başıdır. Tasavvuf kültüründe velâyetin kaynağı olarak kabul edilmektedir. Yiğitliği ve kahramanlığı ile ün yapmıştır. Türk halk kültüründe hem gazi tipi hem veli tipinin ideal şahsiyeti Hz. Ali'dir. Bu sebeple gülbanklarda Hz. Ali'nin isminin zikredilmesi olağan bir durumdur. Gülbanklarda Hz. Ali'nin isminin zikredilmesi bir anlamda ondan meded dileme anlamına gelmektedir. Onun himmetiyle, yapılan ritüel güzel bir şekilde nihayete erebilir. Dolayısıyla, törene lütuf ve ihsanın yansması ya da gelebilecek kötülüklerin giderilmesi onun vesilesiyle olacaktır. Hz. Ali'nin zikredilmesinin bir başka yönü de tasavvuf kültüründeki silsile geleneğiyle ilgilidir. Hazret-i Pîr'in yolu nihayetinde Hz. Ali'ye dayanmaktadır. Bu sebeple altın zincirin diğer halkalarında On İki İmam ve diğer erenler bulunmaktadır. Hz. Ali'nin ismi, On İki İmam'dan başlayarak Mevlânâ'ya kadar gelen erenlerin tümünü kapsamaktadır.

VI. Yemek Etrafında Gelişen Ritüelliklerdeki Mevlevî Gülbanklarının İşlevleri

Mevlevîler mutfak için “*matbah*” sofrası, yemek için “*somat*” ifadesini kullanırlar. Mevlevîlikte mutfak ve orada pişen yemek mukaddes kabul edilmektedir. Matbah, maddî ve manevî açıdan beslenmenin yeridir. Çiğler orada pişer ve talipler orada olgunlaşırlar. Müptedî dervişlere Mevlevî kültürünün öğretildiği yer mutfaktır. Mutfakta bulunan on sekiz adet hizmetle canların manevî olarak olgunlaşmaları sağlanır.³⁹

Mevlevîlerde yemek ateşten indirildiğinde, yemek sonrasında, bayram yemeğinde ve aşure yenildikten sonra gülbank okunur. Yemekle ilgili gülbanklarda mutlaka Âteş-bâz-ı Velî'nin ismi zikredilir. Bu şahıs, Mevlânâ'nın aşçısı olarak kabul edilir. Hakkında birçok menkıbe bulunan Âteş-bâz-ı Velî, ismini de bir menkıbeden almıştır. Rivayetlere göre, Mevlânâ'nın aşçısı yemeğin pişirilmesi için dergâhta odun kalmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Mevlânâ aşçıya ayaklarını odun yerine kullanmasını istemiştir. Aşçı, ayaklarını kazanın dibine koyup yemeği pişirince Mevlânâ kerametini açığa çıkarılmasından memnun kalmamış ve kendisine ateşle oynayan anlamında *âteş-bâz* demiştir.⁴⁰ Gülbanklarda Mevlânâ'nın aşçısı olan bu zata telmih yapılmaktadır. Gülbanklarda, Âteş-bâz Velî'nin isminin zikredilmesinin temel işlevi Mevlânâ'nın aşçısı olan bu zata saygı ve bağlılığı ifade etmektir. Bunun yanında, matbah, Âteş-bâz-ı Velî makamı olduğu için aynı zamanda bu makama da hürmet gösterilmektedir.

Yemek piştikten sonra dede kazanın kapağını açar, matbah sorumluları kazanı ocaktan indirip yere koyarlar. Bu arada kazancı şu gülbankı çeker; “*Tabhı şîrîn ola, Hak berekatın vere, dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Âteş-bâz-ı Velî Hû diyelim.*” Bunun üzerine oradakiler hep birlikte; “*Hû*” çekerlerdi.⁴¹ Yemeğin ateşten inmesi sonrasında yapılan törenin tamamlayıcısı olan bu gülbankın birçok işlevi bulunmaktadır. Yemeğin pişmesi için belirli bir dönüşümü gerçekleştirilmesi gerekir. Çiğ olan yiyecekler ocakta pişmeleri ve belli bir kıvama gelmeleri gerekir. Bu durum tasavvuf ehlinin seyr u süluk yolculuğuna benzemektedir. Ham olan talip de mürşidinin ocağında pişip belli bir kıvama gelmelidir. Maksadın dolaylı olarak ya da teşbih ile ifade edildiği Mevlevî kültüründe, yemeğin pişmesi ile insanın manevî yolculuğu arasında bir benzerlik kurulmuş ve bunun etrafında bir ritüel ortaya çıkmıştır.

Yemek ocaktan indirilince yapılan tören ve okunan gülbankın Türk mitolojisiyle doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır. Türk mitolojisinde, ocak ve ateş etrafında bir dizi adet inanma ve gelenek görülmektedir. Şaman geleneklerinde ve İslamiyet öncesi diğer Türk inanışlarında ateş ve

³⁸ Hüseyin Top, a.g.e, s.31-32.

³⁹ Hamid Zübeyir Koşay (2003). “Mevlevîlikte Matbah Terbiyesi”, *Tasavvuf Kitabı*, Hazırlayan: Cemil Çiftçi, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 381-385; Abdülkâki Gölpınarlı (2006), a.g.e, s. 141.

⁴⁰ Abdülkâki Gölpınarlı (1953). a.g.e, s.331.

⁴¹ Abdülkâki Gölpınarlı (2006). a.g.e, s. 141.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

ocakla ilgili birçok pratiği bulmak mümkündür. Türkler, İranlılar gibi ateşi bir ilah olarak görmemişlerdir. Ateş ve ocak Türk mitolojisinde daha çok soy ve ev ile ilgilidir. Ocak ve ev, soyun ve törenin devamı anlamına gelir.⁴² Türk tasavvuf kültüründe ocak ve ateş Türk mitolojisine uygun anlam ve mahiyette kutsiyet kazanmıştır. Alevî-Bektaşî geleneğindeki ocakzâde müessesesi bu duruma örneklem olarak gösterilebilir.⁴³ Mevlevîlikte ocak, diğer tasavvuf ekolleri gibi kutsal kabul edilmiştir. Ocak, Âteş-bâz-ı Velî'nin makamı olarak görülür. Ocağa niyaz etmek, baş kesip öpmek yaygın pratiklerdir. Ocağa verilen bu kutsiyet orada pişen yemeğe ve gerçekleşen işleme saygı ve önem göstermeyi gerektirir. Bu sebeple, ocağın kutsiyetine uygun bir olarak yemek ateşten indirilince bir ritüel yapmak ve o ritüele uygun gülbank çekmek zaruridir.

Mevlevîlikte yemek sırasında tekkenin şeyhi ya da aşçıbaşı gülbank çeker-okur. Bu gülbanka, “*somat gülbankı*” denir. Pilav sofraya gelince, el parmakları içeriye doğru bükük bir şekilde sofrayı tutar bir şekilde sofranın kenarına konur ve şu gülbank okunur:

Mâ sûfiyân-ı râhîm mâ tabla hâr-ı şâhim

*Pâyende dâr yâ Rab in kâse ra vü han râ*⁴⁴

*El-hamdü lillâh, eş-şukrû lillah; Hak berekâtın vere, erenlerin nân ü ni'metleri müzdâd ola; ashabü'l- hayrâtın rûh-i revanları handân u şâdân, bâkîler selâmette ola; bu gitti, ganisi gele, demler, safâlar ziyâde ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Âteşbâz Velî, Kerem-i İmâm-ı Alî, Hû diyelim Hû*⁴⁵ Somat gülbankı, yenen yemeğe şükür işlevi görmektedir. Topluca yapılan bu dua ile yemeğin bereketlenmesi ve nimetin sürekli olması temenni edilmektedir. Bunun yanında bu dünyada verilen nimetlerin yanında öte dünyaya devam etmesi dileğinde bulunmaktadır.

Mevlevîlikte bayram günlerinde de sofraya kurulur. Bayram somatında okunan gülbank metni şöyledir:

İy zebân kâsır zi add-i cûd-i lâ tuhsa-yı tu

Keyn zenâbem şukr kereded der hor-ı âlâ-yı tu

Özr-i taksîrâtı mâ çendan ki taksîrât-ı mâ

Şukr-i ni'methâ-yı tu çendan ki ni'methâ-yı tu

*Nân-ı Merdân, ni'met-i yezdan, berekât-ı Halîlür-Rahman. Elhamdulillah eş şukrû lillâh; Hak berekâtın vere; yiyeclere nûr-ı imân ola; erenlerin hân-ı keremleri, nân u nimetleri müzdâd, sâhibü'l-hayrât-ı güzesteğâhının ervâh-ı şerîfleri şâd ü handân, bâkiyeleri selâmette ola; demler, safâlâr ziyâde ola. Hak erenler hayırlı emsâl-i kesîresiyle müşerref eyliye. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Âteş-bâz-ı Velî, Kerem-i İmam-ı Alî Hû diyelim Hû.*⁴⁶ Bayram somatı gülbankı diğer somat gülbanklarıyla aynı işlevlere sahiptir. Bayram somatı gülbanginin metninde diğer somat gülbanklarından farkı; “*Hak erenler hayırlı emsâl-i kesîresiyle müşerref eyliye.*” cümlesinin diğer gülbanklarda bulunmamasıdır. Bu cümlede erenlerin meclise-yemeğe teşrif etmeleri niyaz edilmektedir.

Mevlevîlerde yemek etrafında gelişen ritüellerden birisi de aşure gülbankıdır. Bu gülbank diğer somat gülbanklarına göre bazı farklılıklar göstermektedir. Aşure gülbankı Hz. Hüseyin'in

⁴² Bahaeddin Ögel (1995). *Türk Mitolojisi II*, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.495-510.

⁴³ Alevî-Bektaşî geleneğinde ocak ve ocakzâdelikle ilgili geniş bilgi için bkz. Ali Yaman (2011). “Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, say. 60, s. 43-64.

⁴⁴ Bu beyitin anlamı şöyledir: “*Yola düşmüş sûfileriz biz; pâdişâhın sofrasına oturmuşuz; nimetini yiyecleriz biz. Yâ Rab şu kâseyi, şu sofrayı, nimeti edebi kıl*”

⁴⁵ Yakup Şafak, a.g.e., s.30.

Diğer somat gülbankları için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı (2006), a.g.e, s. 142-143.

⁴⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g. e, s. 143-144.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

şehit edilmesinin hatırlatan Muharrem ayı törenlerinde okunduğu için gülbank metninde bu hadiseye telmih yapılmaktadır. Gerek Aşure gülbankında gerek gülbankın okunduğu törende Hz. Hüseyin için duyulan üzüntü Alevî-Bektaşî geleneğindeki gibi bir matem havası yansıtmamaktadır. Aşure gülbankının metni şöyledir: “*El-hamdü lillâh, Hak berekatın vere, ta'mı şîrîn ola. İmâm Hasan-ı Alî ve İmâm-ı Hüseyin-i Velî efendilerimizin rûh-ı mukaddesleri şâd u handân ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Ateş-bâz-ı Velî, Kerem-i İmâm-ı Ali Hû diyelim Hû*”⁴⁷ Aşure pişerken ve ocaktan indirilirken tören yapılmaması ve mersiye okunmaması yönüyle Mevlevî pratikleri ile Alevî-Bektaşî pratikleri farklılaşmaktadır. Aşure gülbankı ve yapılan törenler” *Muharrem Matemî*”ni tamamlama işlevine sahip değildir. Çekilen gülbank ve yapılan uygulamalar Şüheda-yı Kerbelâ’yı anma-hatırlamaya yöneliktir.

VII. Mevlevî Gülbanklarında Kalıp İfadelerin İşlevleri

Türk tasavvuf kültürüne ait gülbankların tamamında olduğu gibi Mevlevî gülbanklarında da kalıp ifadeler bulunmaktadır. Axel Olrik’in *kalıplaştırma kuralı* gereğince tüm sözlü kültür ürünleri gibi gülbanklarda da “gereksiz olan her şey atılmış ve gerekli olan göze çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmıştır.”⁴⁸

Mevlevî gülbankların hemen tamamı; “*Vakt-ı şerîfler hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola*” kalıp ifadeleriyle başlamaktadır. Bu kalıp cümleciklerden ilki gülbankın okunduğu zamana vurgu yapmaktadır. İlk cümle, içinde bulunan zamanın güzel hayırlı geçmesi dileğiyle başlamaktadır. Bazı gülbanklarda vakit vurgusu genel olarak belirtilirken bazı gülbanklarda o vaktin dilimi (akşam, sabah vd.) de ifade edilmektedir. Gülbanklarda zamana vurgu Mevlevîliğe has bir durum değildir. Türk tasavvuf kültürüne ait tüm ekollerde zamana vurgu sıkça görülen bir durumdur. Alevîlik-Bektaşîlik başta olmak üzere diğer tarikatların gülbanklarında da vaktin hayırlı geçmesi temennisi görülür. Zamana yemin etmek ve vaktin hayırlı geçmesi İslam inancında önemli bir mevhumdur.⁴⁹ Kur’an-ı Kerim’de, Asr Suresi gibi birçok surede zamana yemin edilmektedir. İslam’ın temel ibadetleri zamanla doğrudan ilgilidir. Mevlevîlik de İslam inancının bir dinî-tasavvufî ekolü olması sebebiyle İslamiyet’in vakte verdiği bu önemden etkilenmiştir. Gülbanklardaki bu kalıp ifadeler de İslam inancındaki bu tezahürün bir ürünüdür.

Mevlevî gülbanklarında, vakit-zaman⁵⁰ vurgusundan sonra iyiliklerin gelmesi ve kötülüklerin uzaklaşması-uzaklaştırılması dileği belirtilir. Gülbanklardaki bu dilek hemen tüm inançlarda görülen bir durumdur. İyilikleri isteme ve kötülüklerin kovulması için yapılan dualar-pratikler; Türk mitolojisinde, İslamiyet öncesi Türk inançlarında ve günümüzdeki halk inançlarında da sıkça görülmektedir. Radloff, Türk şamanlarının görevleri sıralarken onların kötü ruhları kovma işlevinden bahseder⁵¹ Eski Türk inançlarında iyiliği “*Umay, Ülgen, Karlık ve Utkuç*”; kötülüğü ise

47 Yakup Şafak, a.g.e, s. 32.

48 Özkul Çobanoğlu (1999). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 101.

49 İslam İnancında zamana verilen önemle ilgili geniş bilgi için bkz. İbrahim Canan (2008). *İslam’da Zaman Tanzimi*, İstanbul: Akademi Yayınları.

50Vaktin-zamanın önemi gülbankların kalıp ifadelerine yansıdığı gibi, vakti özellikle vurgulayan gülbanklar bulunmaktadır. Meydan-ı Şerîf gülbankı, sabah vaktine; çerağ gülbankı akşama vaktine has gülbanklardır. Sabah namazından sonra canların bir araya geldiği genişçe bir odada okunan gülbankın metni şöyledir: “*Vakt-i şerîf hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola, kulüb-i aşîkan güşâd ola, demler safâlar ziyâde ola, sâhibü'l-hayrâtın rûh-ı revanları şâd u handân ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, Kerem-i İmâm Alî, Hû diyelim Hû*” Abdülbaki Gölpınarlı (1953), a.g.e, s. 410.

Türbedâr Dede, semâhendeki çerağları dinlendirmeden önce şöyle bir gülbank çeker: “*Akşâm-ı şerîf hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola, Çerâğ-ı rüşen, fahr-i dervîşân, ziyâ-i imân, kânun-i merdân. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, Hû diyelim Hû*” Yakup Şafak, a.g.e, s. 14.

51 Wilhelm Radloff (2008). *Türklük ve Şamanlık*, İstanbul: Örgün Yayınevi, s.34.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

“*Erlik*” temsil etmektedir.⁵² İslam inancında iyiliği emredip kötülükten sakındırma üzerinde sıkça durulmaktadır. Bu konuyla ilgili birçok âyet ve hadis bulunmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de; 3/104, 110, 114, 5/79, 7/157, 199, 9/71, 127, 22/41, 31/17 numaralı âyetler iyiliğin emredilip kötülüğü sakındırmak konusunu işlemişlerdir.⁵³ İnsanın mutluluğu ve huzuru için iyiliğin gelişi kötülüğün def’i gerekir. Aynı şekilde, Mevlevî canların kalp ve beden süruru için de hayırların gelmesi ve kötülüklerin uzaklaşması önemlidir. Hakikatte, tasavvuf bir anlamda bu amaca yöneliktir. Tüm sūfî ekollerinde insan-ı kâmil olmak ve kalb-i selime kavuşma hedeflenir. Bu sebeple Mevlevî gülbanklarının başında kalb-i selime ulaşma isteği ve dua işlevine uygun olarak, “*hayırlar feth ola, şerler def ola*” ifadesi, bu durumu vurgulamaktadır.

Mevlevî gülbanklarının tamamı, “*Hû diyelim Hû*” kalıp ifadesiyle nihayete erer. Hû, Arapçada o anlamına gelmektedir. O ile kastedilen Allah’tır. Tasavvufun temel öğretilerinden olan Vahdet-i Vucûd felsefesinde her şey nihayetinde ona ulaşma-erme çabasına dayanır, âlemdeki her şey onun tecellisidir. Bu sebeple, tüm tekkelerin girişinde, “*Hû*” ifadesi yazılıdır, zikir lafızlarından birisi de “*Hû*”dur. Gülbankların Hû ile nihayete ermesi, Hû’nun tasavvuf kültüründeki bağlamıyla ilgilidir. Bu yönüyle denilebilir ki; *Gülbankların “Hû” ile bitmesi her şeyin Allah katında makbul olduğu ve niyazın yalnız Allah’a layık olduğunu vurgulama amacına yöneliktir.*

VIII. Mevlevî Kültürünün Temel Âyinlerinde Gülbankların İşlevleri

Bu guruba, Şeb-i Arûs, mukabele, sikke tekbirleme, İsm-i Celâl ve ayn-i cem’ gülbankları girmektedir. Mevlevî âdâb ve erkânına ait temel törenlerin bir parçası olan gülbankların işlevleri bu törenlerin işleviyle doğrudan ilgilidir. Mevlevî ritüellerinin bir parçası olan gülbanklar, ritüellerin sonunda okudukları için o törenin ruhunu ve işlevini de yansıtmaktadır.

Şeb-i Arûs, düğün gecesi anlamına gelmektedir. Mevlâna, ölümü sevgiliye kavuşma olarak görmüştür. Bu sebeple Mevlânâ Celaleddin-i Rumî’nin öldüğü gece yapılan törenlere Şeb-i Arûs törenleri denilmektedir. Mevlevîliğin Türk kültür mirasına kattığı bu tören her yıl 17 Aralık’ta düzenlenmektedir.

Şeb-i Arûs Mukabelesinin dördüncü selamından sonra âyin-i şerif bitince, “*niyaz âyini*” okunur. Sonrasında Yörük semaisi çalınır. Duâ-gû duâsı yapıldıktan sonra, bir dizi uygulama ve pratik yapılmaktadır. Şeb-i Arûs töreni bitince şeyh-dede şöyle bir gülbank çeker: ⁵⁴ “*Vakt-i şerif hayrola, hayırlar fethola, şerler def’ ola, leyle-i arûs-ı rabbânî, vuslat-ı halvet-serây-yı sübhânî, hakk-ı akdes-i Hudâvendigâr’de an be an vesîle-i i’tilâ-yı makâm ve fiyûzat-ı rûhâniyyet-i aliyyeleri, cümle peyrevâmı hakkında şâmil ü âmm ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, Hû diyelim Hû*”⁵⁵

Semâ törenlerinden sonra yapılan duaya, “*Duâgû duası*” denilmektedir. Duâgû duasında, İslam inancı ve Mevlevîlikte önemli görülen din ve tasavvuf büyüklerinin isimleri tek tek zikredilir. Dûagû duası bittikten sonra mukabele gülbankı okunmaktadır. Mukabele gülbankının metni

⁵² Abdülkadir İnan (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: MEB Yayınları, s.27-84.

⁵³ Kur’an-ı Kerim Meâli (2002). Hazırlayan: Süleyman Ateş, İstanbul: Yeni Ufuklar Yayınları.

⁵⁴ Hüseyin Top, Şeb-i Arûs gülbankı için başka bir metin belirtmiştir. Hüseyin Top’un belirttiği Şeb-i Arûs gülbankı şöyledir: “*Vakt-i şerif hayrola, Şeb-i Arûs hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def’ ola, niyazlarımız dergâh-ı izzette makbul ola, Allah aziymüşşân ism-i Zâtının nûriyle kalblerimizi münevver kıla muratlarımız hâsıl ola, dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, Hû diyelim Hû.*” a.g.e. , s. 120.

⁵⁵ Abdülkadir Gölpınarlı (2006), a.g.e, s. 118.

Bu gülbankın başında daha önce anlamını belirttiğimiz şu Farsça beyitte okunmaktadır: *Pîşter â pîşter â cân-ı men/Peyk-i der-i hazret-i Sultân-ı men.*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

şöyledir. “*Ervâh-ı tayyibeleri şâd u handân ve berâkat-ı ruhaniyyet aliyeleri ihsân oluna. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, Sırr-ı Şems-i Tebrîzî, Kerem İmâm-ı Alî Hû diyelim Hû*”⁵⁶

Mevlevîlerde temel zikir İsm-i Celâl yani “Allah” lafzıdır. Mevlevîlere göre, Mevlânâ’nın zikri yüksek sesle Allah demekten ibaretti. Bundan dolayı, Mevlevî kültürünün temel zikri Allah lafzını tekrar etmektir. İsm-i Celâl’e verdikleri bu önemden dolayı Mevlevîlik için “*Celaliyye*” de denilmiştir. İsm-i Celâl gülbankı diğer gülbanklar gibi bir ritüelin sonunda çekilir. Şeyh, mihraptaki posta sırtını dayanmış şekilde oturur. Şeyhin etrafında canlar halka yaparak otururlar. Şeyhin karşısındaki derviş iri taneli imâmesini öperek tespihi pirine sunar. Bütün halkaya yetecek kadar uzun ve iri taneli tespih öpülerek Besmele çekildikten sonra Allah lafzı hecelenmeye başlanır. Her iki hecede baş ve vücut hafifçe hareket eder. Zikir hızlandıkça iki hece arasındaki durma miktarı daha da sıklaşır, hareketler şiddetlenir. Şeyh belirli bir süreden sonra uzun bir “Allah” lafzıyla ritüeli sona erdirir. İsm-i Celâl duası okunduktan sonra İsm-i Celâl gülbankı okunur: “*Vak-i şerîf hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def’ ola, Allâhû azîmüş’ş-şân ism-i zatının nuruyla kalplerimizi pür-nûr eyleye. Demler, safalar ziyâde ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîz-i, kerem-i İmâm-ı Alî, Hû diyelim Hû*”⁵⁷

Mevlevîliğe intisap etmek isteyen bir kişi, Mevlevî şeyhinin yapacağı törenle muhib⁵⁸ olur. Bu tören, muhib olacak kişiye sikke-i şerif giydirme etrafında örgülenir. Talib, elinde sikkesiyle⁵⁹ şeyh ya da halifenin dizine degecek şekilde oturur. Tören, şeyhin tövbe-istiğfar mahiyetinde çeşitli dualar okumasıyla başlar. Muhib, okunan bu duaları tekrar eder. Şeyh, yüzü kibleye gelecek şekilde muhibin başını dizine koyar ve sikkesini okur. Daha sonra, sikkeyi sağ ve sol tarafını öper. Bu pratiği muhib de tekrarlar. Şeyh, tekbir getirir ve sağ eliyle üç kere muhibin sırtını sıvazlar, talibin başını dizinden kaldırır, sağ eliyle talibin iki elini tutar. Aynı uygulamayı muhib de yapar. Şeyh ve muhib karşılıklı olarak birbirlerinin ellerini öperler.⁶⁰ Sikkesi tekbirlenen kişi böylece muhib olur ve Mevlevîliğe intisap etmiş olur. Bu törenin sonunda okunan gülbank metni şöyledir: “*Vakt-i şerîf hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def’ ola; inâbesi mübarek ola, selâmet-i dâreynde buluna; dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî; Hû diyelim Hû.*”⁶¹ Bu törenin ve okunan gülbankın temel işlevi mevcut durumu duyurmak, ilan etmektir. Yapılan törenle, talibin yeni durumu muhib, derviş, halife ve Mevlevîliğin diğer derecelerine sahip kimselere duyurulmuş olur. Sikkenin okunması ve çekilen gülbankın bir diğer işlevi mevcut duruma kutsiyet atfetmektir. Sikke-i şerîfi tekbirlenen kişi artık bir Mevlevî muhibidir. Manevî derecelere ulaşmanın ilk kapısı muhib için artık açılmış durumdadır. Dolayısıyla, talibin bir derecesi ve konumu bulunmaktadır. Muhibin yeni durumunu bir ritüelle pekiştirmek gerekir. Yapılan uygulama ve pratikler sonucunda talib Mevlevîliğe adım atmış ve bu yeni durum dinî-tasavvufî bir formla kutsiyet kazanmıştır.

Mevlevîliğin temel ritlerinden birisi, “*âyin-i cem*”dir. Bu ritüel, tekkeye bağlı bulunan şahsın vakıf şartı, adakta-dilekte bulunan bir canın arzusu sebebiyle yapılır. Âyin-i cem’ yemekli olur ve hayratın sahibi yemek ve ikramları karşılar. Âyin-i cem’e tekkenin ya da şehir küçükse o şehrin hemen tüm ihvanı katılabilir. Bu yönüyle âyin-i cemler bir hayli kalabalıktır. Âyin-i cem, şeyhin semahane girmesiyle başlar. Kahve merasiminden sonra, neyzen başı neyle görüşerek taksime başlar. Meydancı tarafından çerağ uyandırılır. Âyin okunduğunda isteyen şeyhten izin

⁵⁶ Gölpınarlı bu gülbankı bir başka varyantını belirlemiştir. “*İnâyet-i Yezdân, himmet-i merdân, ber mâ hâzır nâzır bâd, Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî Hû diyelim Hû*” Abdülbaki Gölpınarlı (1953). a.g.e., s.378.

⁵⁷ Abdülbaki Gölpınarlı (1953). a.g.e., s. 412.

⁵⁸ Mevlevîler, muhib yerine talib ifadesini de kullanmaktadırlar.

⁵⁹ Mevlevîler, tâc için sikke ifadesini kullanmaktadırlar.

⁶⁰ Abdülbaki Gölpınarlı (2006). a.g.e., s. 149-150.

⁶¹ Yakup Şafak, a.g.e., s. 28.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

alarak semaya başlar. Âyin-i cem'in semasında tennure giyilmez, elleri açmaya gerek duyulmaz. Tören bitince, şu gülbank okunur:⁶² “*Înâyet-i Yezdân, himmet-i merdân, mübarek vakitler hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def’ ola. Sâhib-cem’iyetin muradı hâsıl ola; bi’l-cümle sâhib-i hayrâtın ervâhî şâd ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, Hû diyelim Hû.*”⁶³

Folklor ürünleri özellikle bir tören etrafında icra ediliyorsa “birleşme” işlevi görmektedir. Özkul Çobanoğlu, birleşme işlevini “kendini bir gurup olarak hissetme” ve “gurup olma hissi” olduğunu belirterek, birleşmenin folklor ürünlerinin temel işlevlerinden olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁴ Gülbanklar bir ritüel sonucunda okunmaktadır. Mevlevî âyinlerine katılan canlar, toplumun kabul ettiği ve kıymet verdiği bir gurubun parçası olurlar. Topluca yapılan âyinlere katılmak, âyin sonunda çekilen gülbanka iştirak etmek bir kimliğin de ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bir rehberin önderliğinde yapılan anlamlı pratikler ve ortaya çıkan kültür kalıplarının sonucunda bireyin şuuraltında Mevlevî kimliği belirginleşmektedir. Bu sebeple, âyin-i cem’ başta olmak üzere Mevlevîliğin diğer temel ayinlerinin önemli bir işlevi birleşme olduğu görülmektedir.

Folklorun bir diğer temel işlevi toplumsal ve bireysel baskılardan uzaklaşmaktır.⁶⁵ Tüm ritüeller gibi, Mevlevîliğin temel âyinleri de ferdin gerçek hayatla kısmen ya da tamamen bağını koparırlar. Ritüellerin mistik gizemi ve dinî hüviyetlerinin sonucu olarak muhib ve dervişler gerçekliğin sıradanlığından uzaklaşırlar. Bu durum, törene katılanlarda günlük hadiselerin baskılarından kurtulmalarını sağlar. Tören ve pratiklerle Mevlevî dervişi katı gerçekliğin sıradanlığından tasavvuf kültürünün sembolik ve gerçeküstü dünyasına girmiş olur. Ekonomik, sosyal ve politik birçok sorunu geride bırakan derviş, iç huzuruna kavuşur ve bu durumu her ritüelde yeniden yaşamak ister.

IX. Çile Gülbanklarının İşlevleri

Mevlevîlikte, derviş ya da dede olmak için çile çıkarmak gereklidir. Mevlevî çilesi, diğer tasavvuf ekollerine göre daha uzun ve ritüelleri daha fazladır. Mevlevîlerde çile 1001 gün sürer. Çile çıkarmak isteyen muhib, ikrar verir; çile boyunca tekke muhitinden çıkamaz. Çileyi tamamlayan can, “dede” ya “derviş” unvanını alır. Dede-derviş, çile sonunda tekkede bir hücreye sahip olduğu için “hürceñişîn” olur.⁶⁶

Bir can, ikrar verip üç gün saka postunda oturur. İkrarında sebat gösteren talibe arâkiyye ve “hizmet tennuresi” giydirilir. Talip tekkede 1001 gün çile çıkarır. Bu sebeple talibe, “çilekeş” denir. Talip çile boyunca, tekkede nefse hoş gelmeyecek çeşitli hizmetler yapar. Mukabeleye katılır, ism-i Celâl halkalarına dâhil olur. Çilesinin sonunda, talibin derviş-dede makamına ulaştığı kanaati ortaya çıkarsa bir törenle bu makama geldiği ilan edilir. Çilenin bittiği gün, yemekten sonra derviş niyaz durumunda bekler.⁶⁷ Tarikatçı ya da aşçıbaşı şöyle bir gülbank çeker: “*Vakt-i şerîf hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def’ ola. Derviş kardeşinizin niyâzı kabul ola. Âşiyân-ı Mevleviyye’de rahatı müzdâd ola. Demler, safâlar ziyâde ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, Hû diyelim Hû.*”⁶⁸ Bu gülbanka “tekmil-i hizmet” gülbankı denir. Tekmil-i hizmet gülbankı ile artık talip yeni bir makama ulaşmış ve hücre sahibi olmuştur. Çekilen gülbank, bu yeni durumu ilan etmektedir. Böylece artık tekkede bir can daha dede-derviş olmuştur.

⁶² Hüseyin Top, a.g.e., s. 133-134.

⁶³ Abdülbaki Gölpınarlı (2006). a.g.e., s.117.

⁶⁴ Özkul Çobanoğlu (1999). a.g.e., s. 228.

⁶⁵ Özkul Çobanoğlu, a.g.e., s.226.

⁶⁶ Hüseyin Top, a.g.e, s.177-179.

⁶⁷ Abdülbaki Gölpınarlı (1953). a.g.e, s. 391-393.

⁶⁸ Abdülbaki Gölpınarlı (2006). a.g.e., s. 151.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

Talibin çilesi tamamlanınca Mevlevîlik için önemli bir makam kabul edilen aşçıbaşı yeni dedeye-dervişe şöyle bir gülbank okur: “*Vakt-i şerîfler hayrola, hayırlar feth ola, şerler def*” *ola. Dervîş kardeşimizin hizmetleri mübarek ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, Kerem-i İmâm-ı Alî, Hû diyelim Hû.*” Aşçıbaşının okuduğu bu gülbankın metninde öğüt vermeye ilgili herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Oysaki okunan gülbankın temel işlevi dervişe-dedeye ikrarını hatırlatmak ve öğüt vermektir. Dede, çileye soyunmuş, hizmetlerini ve çilesini tamamlamış ve artık Mevlevîlik için önemli bir makama ulaşmıştır. Her durum ve zeminde bu makama uygun davranmak gerekmektedir. Aşçıbaşının okuduğu gülbank, bu makamın önem ve hassasiyetini vurgulamaktadır. Bu vurgu, doğrudan bir nasihat şeklinde değil; tasavvuf kültürünün dolaylı ve estetik duyarlılığına uygun olarak, “*Kardeşimizin hizmetleri mübarek ola.*” ifadesiyle belirtilmiştir.

Dede hücre sine götürülürken yine bir tören uygulanır. Meydancı, öncelikle aşçı dedeyi bir çift şamdanla hücre sine götürür. Sıra dedeyi hücre sine götürmeye gelmiştir. Meydancı önde, dede arkada hücre ye doğru ilerlerler. Meydancının elinde yeni yakılmış bir mum vardır. Hücre nin kapısında-eşiğine gelince meydancı şöyle bir gülbank okur: “*Vakt-i şerîf hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def*” *ola. Dervîş kardeşimizin râhatı müzdâd ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, Hû diyelim Hû.*”⁶⁹ Hücre kapısında okunan gülbank ve yapılan tören eşiğin Türk kültüründeki psikolojik algısıyla ilişkilidir. Türk mitolojisinde, halk ve tasavvuf kültüründe eşik önemli bir yerdir. Eski Türklerde eşik, kutsal kabul edilmiştir. Türk tasavvuf kültüründe pirin eşiğine baş koymak, eşiğinde-kapısında beklemekle ilgili bir hayli menkıbe bulunmaktadır. Yunus Emre'nin piri Tapduk Emre'nin eşiğine baş koyduğu meşhur menkıbesi buna örnek gösterilebilir.⁷⁰ Yaşar Kalafat'a göre Türk kültüründe eşiğe verilen önem ocağın ve evin kutsiyetinden kaynaklanmaktadır.⁷¹ Tüm tasavvuf ekollerinde olduğu gibi Mevlevîlikte de dergâh feyzin, aşkın ve marifetin ocağıdır. Mevlevîlikte ocak ile eşik arasındaki kuvvetli bir ilişki olduğu görülmektedir. Dergâhta, Mevlevî pirlere birisinin kabri varsa o dergâha kapı eşiği anlamında, “*astâne*” denilmektedir. Hücre kapısında-eşiğinde çekilen gülbank eşik ile ilgili bu zengin kültürün bir yansımasıdır.

Meydancı, eşikte gülbank okuduktan sonra, dedenin sağ ayakla besmele çekerek hücre ye girmesini hatırlatır. Böylece meydancı ve dede hücre ye girerler. Meydancı şamdanı yerleştirir, hücre nin perdelerini çeker ve dedeyi yere oturtur. Bu pratiklerden sonra şöyle bir gülbank çeker: “*Tebrîk-i mekân ü mekân ve safâ-yı zemîn ü zemân; çerağ-ı rûşen, fahr-i dervîşân, zuhûr-ı imân, kânûn-ı merdân; dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, Hû diyelim Hû.*”⁷² Meydancının hücre içinde okuduğu gülbankın işlevi birkaç açıdan ele alınmalıdır. Birincisi, sahip olunan yeni hücre için o mekânın ruhaniyetinden müsaade istenmektedir. Bu yaklaşım, *animizm* ya da *panteizmin* bir yansıması değil tasavvufun eşya ve tabiata bakışıyla ilgilidir. Tasavvuf kültüründe hiçbir şey manasız ve maksatsız değildir; her şey Allah tarafından yaratıldığı için kıymetli ve saygıdeğerdir. Bu sebeple geniş açıdan tabiata, dar açıdan mekâna olağandışı bir hürmet gösterilir. Tabiata ve mekâna olan bu saygı, birçok sûfi ritüelinde yerin öpülmesi olarak yansımaktadır. Semazenlerin yeri öperek âyine başlamaları da bunun bir tezahürüdür. İkincisi; yeni hücre nin dede için “*zuhûr-ı iman ve kânûn merdân*” olması dileğiyle ilgilidir. Bu istek, dedenin iç dünyasına ve onun olağanüstü hallerine vurgu yapmaktadır. Bu sebeple, gülbankın diğer işlevi “*sûfi psikolojisi*”⁷³ açısından değerlendirilmelidir. Hücre, dedenin halvetidir; orada nice sırlara erecektir-ermelidir. Dede, velayetin kapısını hücre de aralayacak, batınî hakikatlere orada ulaşılacaktır.

69 Abdülbaki Gölpınarlı (1953), a.g.e, s. 393.

70 Menkıbe için bkz. Fuat Köprülü (2007), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 10. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 254-255.

71 Yaşar Kalafat, (1996), *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 34-35.

72 Abdülbaki Gölpınarlı (2006), a.g.e., s. 151.

73 Geniş bilgi için bkz. Annemarie Schimmel (2004), *İslamın Mistik Boyutları*, İstanbul: Kabaıcı Yayınları, s. 202-229.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

Hücre, bu yönüyle “*tayy-ı mekân*” olmanın da kapısıdır. Meydancı dede, geleneğin bu psikolojik arka planına sahip olduğu için çektiği gülbankta bu hakikate değinir. Dedenin hücrenin böyle bir mekân olması dileğinde bulunur.

Sonuç

Gülbanklar, hayatın hemen her safhasında bir ritüel sebebiyle okunurlar. Gerek dinî-tasavvufî kültüre ait törenlerde gerek sosyal hayatın diğer alanlarında gülbank çekmek bir âdet haline gelmiştir. Gülbankların bu derece yaygınlığı kültür hayatındaki önemini göstermektedir. Gülbanklar, iki açıdan otantik özelliklere sahiptirler. Birincisi, anonim söz kalıpları olmaları; ikincisi ise, bu söz kalıplarının ritüelleri tamamlama işlevi görmeleridir.

Mevlevî gülbankları diğer tasavvuf ekollerinin gülbanklarına benzerlikler göstermekle birlikte şekil, içerik ve işlev açısından özgün bir yapıya sahiptirler. Gülbank metninin önemli bir kısmı kalıplaşmış söz öbeklerinden oluşmaktadır. Bu sebeple, Mevlevî gülbankları kendi içerisinde de büyük benzerlikler göstermektedir. Her ritüel için söylenen gülbankın ayrı bir anlamı, değeri ve işlevi bulunmaktadır. Gülbankların mana ve işlevi metnin bağlamıyla ele alındığında ortaya çıkmaktadır.

Mevlevîlik, asırlar boyu süren kadim bir gelenektir. Bu kadim geleneğin yüzyıllar boyunca oluşturduğu güçlü kültürel formlar ve kalıplar bulunmaktadır. Mevlevî kültürünün bir parçası olan gülbanklarda geleneğin derin izleri görülmektedir. Bu sebeple gülbanklar Mevlevîliğin tarihî, psikolojik ve kültürel unsurlarını yansıtmaktadır. Bazı gülbanklarda doğrudan bazı gülbanklarda telmih, kinaye vd. sanatlar yoluyla dolaylı olarak geleneğin zengin dünyasına, âdâb ve erkânına vurgu yapılmaktadır.

Gülbankların temel işlevi mevcut durumu kutsamaktır. Gerek temel ayinlerde gerek sosyal hayatla ilgili törenlerde yapılan pratik dinî-tasavvufî form haline getirilir. Mesela, beslenme gibi temel bir ihtiyaç, somat gülbanklarıyla hem bir tören haline gelir hem de bu tören dinî-tasavvufî hüviyete bürünür.

Mevlevî gülbanklarının işlevi folklor ürünlerinin temel işlevleriyle paralellik göstermektedir. Gülbankların tamamında “*mevcut durumun ilanı*”, “*geleneğin korunması*” ve “*kültürleme-eğitime*” işlevi bulunmaktadır. Örneğin, evlilik gülbankında nikâhlanan çiftin yeni durumu ilan edilirken gülbankın başında okunan beyitle geleneğin zihnî arka planının korunması sağlanmaktadır. Bunun yanında ritüelin zamanı, yapılma sırası ve uygulanan pratikler de doğal olarak Mevlevî öğretilerini benimseme ve eğitime işlevi görmektedir.

Birleşme, bir gurup olma ve kimlik kazandırma hissi gülbankların bir diğer işlevidir. Bir araya gelen Mevlevî dervişleri ritüel ve pratiklerden sonra pirin okuduğu gülbanka iştirak ederler. Bu durum, Mevlevî dervişlerinde gurup olma hissi ya da birleşme işlevi görmektedir. Bu sebeple, denilebilir ki gülbanklar Mevlevî kimliğinin kazanılmasında rol oynayan önemli kültür kalıplarıdır.

Gülbankların temel işlevlerinden birisi de Mevlevîliğin ve tasavvuf yolunun büyüklerine bağlılığı ortaya koymaktır. Hz. Ali, Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî'nin isimlerinin her gülbankta ifade edilmesinin temel sebebi budur. Bu üç isim aynı zamanda bir anlamda şahs-ı manevî olarak da görülmektedir. Hz. Ali'nin ismi zikredilmesiyle aynı zamanda On İki İmam ve diğer veliyullah da kastedilmektedir. Aynı şekilde Mevlânâ'nın isminin zikredilmesi de Hazret-i Pir'den sonra gelen diğer Mevlevî büyüklerine saygı vurgusu yapılmaktadır.

Mevlevî gülbanklarının temel işlevlerinin yanında her gülbankın okunduğu törenin ruhuna uygun olarak özgün bir işlevi bulunmaktadır. Bazı gülbanklarda, metnin işlevine vurgu yapan bir ifadeye rastlanılmaz. Bu sebeple, gülbankların bu özgün işlevlerini gülbank metninden ortaya

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

çıkarmak bir hayli güçtür. Törenin içeriği, geleneğin detayları gibi faktörler gözlemlendiğinde ancak o gülbankın işlevi belirginleşmektedir.

KAYNAKÇA

- AHMET EFLÂKÎ (1954), *Menakibü'l-Arifin*, Hazırlayan: Tahsin Yazıcı, c. II, Maarif Basımevi, Ankara.
- AHMET RİFAT EFENDİ (2007), *Mira'atü'l-Mekâsıd fî Def'i'l-Mefâsıd*, Hazırlayan: Salih Çift, İstanbul: İz Yayıncılık.
- CİLASUN, Ali Haydar (1995), *Alevîlik Bir Sır Değildir*, İstanbul: Belge Yayınları.
- ÇETİN, İsmet (2005), *Türk Halk Edebiyatında Hz. Ali*, Hazırlayan: Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (1999), *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DEĞERLİ, Ayşe (2013), "Bir Ritüel Pratiği Üretme Denemesi: Şeyh Gâlib İçin Düzenlenen İlk İhtifal", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/4 Spring, p. 573-587.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (2006), *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- (1959), *Mevlânâ Celâleddin: Hayatı, Felsefesi, Eserlerinden Seçmeler*, III. baskı, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- (1953), *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir (1976), *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: MEB Yayınları.
- İYİYOL, Fatih (2010), *Boşnak Halk Kültüründe Türk-Tekke Tasavvuf Geleneğinin İzleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KALAFAT, Yaşar (1996), *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KENAR, Mehmet (1993), *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Birim Yayınları.
- KOŞAY, Hamid Zübeyir (2003), "Mevlevîlikte Matbah Terbiyesi", *Tasavvuf Kitabı*, Hazırlayan: Cemil Çiftçi, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 381-389.
- KUR'AN-I KERİM MEÂLİ (2002), Hazırlayan: Süleyman Ateş, İstanbul: Yeni Ufuklar Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (2007), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 10. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MUALLİM NÂCÎ (2009). *Lügât-i Nacî*, Hazırlayan: Ahmet Kartal, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,
- MÜTERCİM ASIM (2000), *Burhan-ı Katı*, Hazırlayanlar: Mürsel Öztürk ve Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- NOYAN, Bedri (2011), *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*, c. IX, Ankara: Ardıç Yayınları.
- ÖCAL, Mustafa (1991), "Âmin Alayı", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 3, s.63.
- ÖGEL, Bahaeddin (1995), *Türk Mitolojisi II*, Ankara: Türk Tarih Kurumları Yayınları.
- ÖZAK, Muzafer (1973), *Ziynetü'l-Kulûb*, İstanbul: Bahar Matbaası.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

- RADLOFF, Wilhelm (2008), *Türklük ve Şamanlık*, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- SCHIMMEL, Annemarie (2004), *İslamın Mistik Boyutları*, İstanbul: Kabalcı Yayınları,
- SEMSEDDİN SÂMÎ (H/1318), *Kamus-ı Türkî*, c. II, İstanbul: Dersaâdet- İkdâm Matbaası.
- ŞAFAK, Yakup (2011), *Mevlevî Gülbankları*, II. baskı, Konya: İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- TOP, Hüseyin (2011), *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- UZUN, Mustafa (2008), “Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank”, Hazırlayan: Cemil Çiftçi, *Tasavvuf Kitabı*, s.241-262, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- (2004), “Mektep İlahisi ve Gülbangi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.29, s.10-11.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988), *Osmanlı Devlet Teşkilatlarından Kapıkulu Ocakları: Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, c. I, Ankara: TTK Basımevi.
- YAMAN, Ali (2011), “Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, say. 60, s. 43-64.
- YAŞAROĞLU, Hasan (2013), “Osmanlı’da Bir Darbe Ve Tahlili: Genç Osman Örneği”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/7 Summer, p. 705-732.
- YAZICI, Mehmet (2013), “Tamamlanmamış Tarihi Bir Portre: Hacı Bektaş-ı Veli”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/9 Summer 2013, p. 2601-2619.
- (2011), *Alevilik, Alevi Deyişlerinin ve Gülbanklarının Sosyolojik Analizi*, İstanbul: Çıra Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

